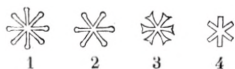

Bemærkninger om Oldtidssymboler af Stjerne- og
Kors-Form. *)

Af Dr. L. Müller.

De følgende Bemærkninger udgiøre et Supplement til den Afhandling om Religiøse Symboler af Stjerne-, Kors- og Cirkel-Form hos Oldtidens Culturfolk, som jeg forelagde Videnskabernes Selskab i 1864, og som er trykt i dets Skrifter B. III H. 1. De slutte sig til §§ 1, 2, 9 og 10 i denne Afhandling.

Tillæg til § 1.

Disse Figurer, der maae ansees for Variationer af eet og samme Tegn, forekomme ofte paa Mynter fra de bosporiske Konger i det 2det og 3die Aarh. eft. Chr. ¹⁾ De ere anbragte snart paa Adversen, snart paa Reversen, ved Siden af Hovedtypen, i samme Størrelse, som de her ere afbildede. Der finder ikke nogen Forbindelse Sted mellem Tegnet og Hovedforestillingen; thi det sees ved Siden af den romerske Keisers Hoved, den bosporiske Konge tilhest og forskellige Guddomme, nemlig Astarte, Herakles og en Gud, der er afbildet baade med Herakles's Kølle og Poseidons Trefork. At det ikke er en Stjerne, man har villet fremstille ved disse Figurer, er aabenbart, da de ikke frembyde noget Rum i Midten eller spidst udgaaende Straaler, men ikkun

*) Meddelt d. 8de Febr. 1867; s. Side 3.

¹⁾ See Koehne Description du musée Kotschoubey Vol. II. Sauromates III, p. 275-294, nos 2, 4 a, 7, 30, 34-36, 38-41 og 43-44; pl. XV, 64 og XVI, 74-75. Rhescuporis III, p. 302-311, nos 1, 6, 11, 14, 16-19, 26-28, 30-32 og 37; pl. XVII, 84, 90, 92-93 og 96. Cotys III, p. 316-319, nos 1 og 12-15; pl. XIV, 53 og XVIII, 103-104. Ininthimeus, p. 329-331, nos 8 og 10-15; pl. XIX, 108-109. Rhescuporis V, p. 335-341, nos 4, 19 og 21; pl. XIX, 111.

lige Linier, som udgaae fra et Centrum og ende i en Kugle eller en Kile, eller som have en vis overalt eens Bredde. Paa andre af disse Kongers Mynter findes paa den tilsvarende Plads, ligeledes uden Forbindelse med Hovedforestillingen: en Kølle, en Trefork, en Ørn, en Halvmaane, undertiden ogsaa en virkelig Stjerne (Solens Symbol), der maae opfattes som Guddoms-Attributer eller Cultus-Symboler. Der er saaledes al Sandsynlighed for, at vi i dette Tegn gienfinde det gamle asiatiske Symbol paa Guddommen, som laa til Grund for det Tegn i Kileskriften, der betydede *Guddom*; det træffes ogsaa paa asiatiske Mynter fra en ældre Tid.²⁾ Man kan betragte det som et Symbol for den tidligere asiatiske Cultus, der vedligeholdt sig i det bosporiske Rige ved Siden af den nyere græske.

Det er ikke forekommet mig sandsynligt, at dette Tegn har været i Brug hos de barbariske Folk i Europa i den forhistoriske Tid, ialfald ikke uden at være omsluttet af en Cirkel.³⁾ Man træffer vel af og til Stiernefigurer paa Kar, Redskaber og Smykker fra disse Folk; men de have stedse en ornamental Charakter og ere ikke anbragte paa en saadan Maade, at man deraf kan uddrage, at de have været andet end Zirater. Det er imidlertid dog muligt, at nogle af dem, ligesom Korsene, staae i Forbindelse med det ovennævnte asiatiske Symbol. I Øvre-Italien, i Grave fra Jernalderen, har man blandt et større Antal Leerkar, der have et Kors under Bunden, ogsaa truffet eet, som istedetfor Korset viser Figuren ✱⁴⁾; da Korset paa de andre Kar synes at være et særeget Tegn (see nedenfor S. 19), bringes man til at betragte Stierne paa samme Maade. Jeg vil ogsaa henlede Opmærksomheden paa, at af de Guldkar fra Bronzealderen, der opbevares i Museet for nordiske Oldsager, have

²⁾ See den anførte Afhandling S. 63, Anm. 9 og 11.

³⁾ Altsaa som en hiullignende Figur; see Afb. S. 117 og nedenfor S. 22-23.

⁴⁾ See Mortillet's Skrift om det forchristelige Kors (S. 126 og 173 Fig.), som vil blive nærmere omtalt i det Følgende.

nogle under Bunden en Stjerne-Zirat, medens andre have en Kors-Zirat; disse Kar have formodentlig tient til Offring eller anden hellig Brug, og det Bronzekar, hvori 11 af dem ere fundne, er udvendigt prydet med to i en Cirkel indsluttede Kors.

Til §§ 2 og 9.

I min Afhandling (S. 64 Anm. 7-9) er der anført flere Exempler paa, at et Kors af denne Form har været anvendt som et helligt Symbol i Assyrien. Til disse kan endnu føies Billedet af en assyriske Konge, paa hvis Bryst det sees hængende, alene; det findes i det britiske Museum.⁵⁾

Denne Figur synes ogsaa at have været brugt som et Gravsymbol hos de italiske Folk.⁶⁾ Den forekommer i en sabinske Grav ved Capua, i Maleriet paa Væggen, hvor den er anbragt over Frontonen af en *Ædícula* og i Capitælen paa jøniske Søiler.⁷⁾ Da hele Decorationen i denne Grav viser græsk-italisk Kunst og en saadan Figur er aldeles fremmed for denne Kunsts Ornamentik, er der Rimelighed for, at den er et Symbol. Det samme Tegn findes paa en Gravurne med etrusk Indskrift.⁸⁾ Der er Grund til, hellere at opfatte Figuren som et Kors i en Kreds end som et Hiul; thi det gamle asiatiske Kors-Symbol var under forskellige Former forplantet til Italien⁹⁾, og man træffer navnlig Hagekorset, hvis symbolske Betydning og orientalske Oprindelse er utvivlsom, i en anden af de sabinske Grave ved Capua, ligesom paa flere etruske Oldsager (see nedenfor S. 24).

Det er i min Afhandling omtalt, at Korset af regelmæssig Form og det samme i en Cirkel indsluttede Kors ogsaa have

⁵⁾ Revue numism. 1866 p. 90. Mortillet Signe de la croix p. 175 notes A.

⁶⁾ Jvfr Afhandlingen S. 116.

⁷⁾ Bulletino archeol. Napolitano N. S. II (1854) tav. XIII-XIV

⁸⁾ See Afh. S. 116 Anm. 65, Connestabile a. St.

⁹⁾ See Afh. S. 67-70, 78 og 119.

været i Brug hos de barbariske Folk i Mellem- og Nord-Europa i den forhistoriske eller forchristelige Tid, idet der af disse to Figurers Forekomst paa Gravstene, Amuletter og Mynter er draget den Slutning, at de hos de nævnte Folk have været anvendte som religiøse Symboler, eller som hellige eller magiske Tegn.¹⁰⁾ Nyligt har den franske Archæolog Mortillet, bekiendt ved flere interessante Afhandlinger om Oldsager fra den forhistoriske Tid i det sydlige Europa, i et Skrift, betitlet *Le signe de la croix avant le christianisme*, oplyst, at disse Tegn ogsaa forekomme paa et stort Antal Oldsager fra Øvreitalien, henhørende til de forhistoriske Culturperioder, der nu almindelig betegnes ved Navnene Bronze- og Jern-Alderen. Der har, saavidt mig er bekiendt, ikke tidligere været noget meddeelt herom, og jeg har i min Afhandling med Hensyn til disse Tegns Forekomst syd for Alperne ikkun været istandtil at paavise dem hos de italiske og græske Folk i den historiske Tid (S. 67-71 og 113-116). Forfatteren meddeler, at man ved Udgravning af Terramarerne i Æmilien har truffet Korset, uden eller med Kredsen, paa en stor Mængde Leerkar, eller rettere Fragmenter af saadanne, saavel som paa endeel smaa skiveformede Gienstande af brændt Leer, der ansees for Knapper, idet han med Hensyn til disse Terramarer, der kunne sammenlignes med Op-hobningerne mellem Pælebygningerne i Norditaliens og Schweits's Indsøer og med Affaldsdyngerne fra Steenalderen paa vore Kyster, efter omhyggeligt anstillede Undersøgelser viser, at hvad der forekommer i den overveiende større og dybere Deel af dette underjordiske Lag saavel som i Tørvelaget under samme — og hertil henhøre de nævnte Gienstande — tilhører Bronzealderen.

¹⁰⁾ Paa Gravstene træffer man ikke, saavidt vides, Korset alene, men ikkun Korset i en Cirkel. Dette af en Kreds omgivne Kors eller Hulet, som denne Figur sædvanlig kaldes, findes ogsaa forfærdiget af forskellige Metaller for at tiene til Amulet, men forekommer ikke paa Bracteater, som kunne antages at have været bestemte til dette Brug. See Afh. S. 71 og 117.

Der meddeles ogsaa, at Korset findes under Bunden paa Leerkar fra Søboliger i Savoien, der hidrøre fra samme Periode. Hvad Gienstandene fra Jernalderen angaaer, henviser Forf. til Indholdet af Gravene ved Villanova i Nærheden af Bologna og Gravene omkring Golasecca ved Sydenden af Lago Maggiore; der er paa det første af disse Steder aabnet 215, paa det sidste over 100 Grave; de henføres af Forf. med Grund til den første Deel af Jernalderen. I de bolognesiske Grave findes Korset hyppigt paa Leerkar, paa Bunden af de skaalformede, udvendigt i Rader om de krukke- eller bæger-formede, fremdeles paa Leerknapper af den omtalte Slags, paa de afrundede Ender af smaa Cylindre af sort Leer til ubestemt Brug, og paa det flade Hoved af en stor Bronzenagle. I de lombardiske Grave forekommer det under Bunden af næsten alle Leerkarrene, baade af Urnerne, der indeholde brændte Been, og af saadanne, der have tient til huuslig Brug. At denne Bronze- og Jern-Alder er at henhøre til den forhistoriske Periode, det vil sige, til det Tidsrum, der gik forud for Indvandringen af Etrurerne, som havde Øvreitalien i Besiddelse ligeindtil det 6te Aarhundrede f. Chr., sees deraf, at de omhandlede Oldsager og Grave ikke bære Spor af etrusk, endsige romersk Paavirkning. Man har hverken i den Deel af Terramarerne, fra hvilken disse Sager hidrøre; eller i de omtalte Grave fra Jernalderen fundet Levninger af de sorte eller malede Vaser, der ere eiendommelige for Etrurerne, heller ikke Mynter eller de raae Bronzestykker (*æs rude*), der dannede Overgangen til samme, ikke Glassager eller Seglstene, ikke etruske Bronzefigurer eller Idoler, ikke Spor af etrusk Skrift, ligesaa lidt som nogen Gienstand af romersk Fabrikat.

Som man allerede kan slutte af Skriftets Titel, tillægger Forf. de paa disse Gienstande forekommende Korsfigurer en religiøs Betydning. Han mener, at Korset i den foretruiske Periode i Øvreitalien har spillet en vigtig Rolle i den religiøse Tro og navnlig i Lombardiet været benyttet som et Tegn af høi

religiøs Betydning ved de Dødes Begravelse; han bruger oftere Udtrykkene: Korsets Dyrkelse, Troen paa Korset.¹¹⁾ Der er ikke udtalt nogen Formodning om Korsets egentlige Betydning eller Oprindelse; men af den Omstændighed, at man ikke har truffet paa Idoler, uddrager Forf. den Slutning, at der ikke har hersket Idololatri hos disse Folk. Med Hensyn hertil kan Følgende bemærkes. Da der overhovedet blandt de mangfoldige Levninger fra Bronzealderen i de forskellige europæiske Lande ikke forefindes nogetsomhelst Billede, der kan antages at have været Gienstand for Dyrkelse¹²⁾, er det vistnok sandsynligt, at de til denne Cultur-Udvikling hørende Folk have haft en aandelig Gudsdyrkelse, beslægtet med den, der i den ældste Tid fandt Sted hos de ariske Folkestammer i den Deel af Asien, hvorfra Udvandringen til Europa formodes at være skeet, og at Billeddyrkelsen først senere har udviklet sig hos de europæiske Folk ligesom hos de asiatiske. En saadan mere aandelig Gudsdyrkelse kan da ogsaa tillægges de Folk i Øvreitalien, her er Tale om. Mine Undersøgelser have ført mig til det Resultat, at det forchristelige Kors er opstaaet af det stiernedannede Tegn, der kan antages oprindeligt at have udtrykt Monotheismens Idee, og at det i Asien har været et Symbol paa Guddommen. Man vil see, at dette stemmer vel overeens med Forf.s Anskuelser¹³⁾; Symbolet kan have været medbragt fra Asien af de her omhandlede Folk og have bevaret sin Betydning hos dem.

Men man kan med Grund spørge, om ogsaa de paa disse Oldsager forekommende Kors have en religiøs Betydning og staae i nogen Forbindelse med det forchristelige Kors, om de overhovedet ere andet end Ornament.

¹¹⁾ See Mortillet p. 126, 137, 142, 166, 168, 174 og fl. St.

¹²⁾ At nogle halvmaaneformede Gienstande af Bronze og brændt Leer fra Bronzealderen og den tidligere Jernalder have staaet i Forbindelse med en Maanedyrkelse, som nogle Oldforskere have meent, er lidet rimeligt. Troyon Habitations lacustres p. 184-188 og p. 384-385. Sacken Heidn. Alterthum S. 117.

¹³⁾ Mortillet citerer ikke min Afhandling og har vistnok ikke kiendt den.

Et Kors eller et Kors i en Kreds er en simpel og naturlig Zirater, der svarer til den øvrige Udziring paa disse Gienstande. Det findes ikke fremhævet som et særeget Tegn, men er anbragt paa en ornamental Maade. Korset er saaledes oftere sammensat af flere parallelt løbende Streger eller Rader af Punkter, der undertiden frembyde en betydelig Bredde; det er stedse anbragt i Midten af et rundt Rum, hvis Tømhed det tiener til at udfylde; undertiden hænge de 4 Arme ikke sammen, men afbrydes i Midten af concentriske Kredse, en Kugle eller en rund Forhøining, der danner Karrets Bund, og mellem Armene træffes af og til Kugler eller smaa Kredse. Paa nogle af Karrene fra Gravene ved Bologna er Korset, i eller uden Kredsen, gientaget i horizontale Rader, som vexle med Rader af smaa Menneske- og Fugle-Figurer samt af andre Zirater.¹⁴⁾ Man finder det ikke anbragt paa noget Kar eller anden Gienstand, der kan antages at have været til hellig Brug, ikke heller som et særeget Tegn forfærdiget af et fast Stof. Hvad der hos Mortillet er anført for at vise det Sandsynlige i, at dette Kors har været et religiøst Symbol, er ikke fyldestgørende. Det lader sig henføre til følgende 4 Punkter: dets hyppige Forekomst, dets Variation, dets Plads paa Karrene og dets Gravbrug. Forf. fremhæver det overordentlig store Antal Gienstande, der indeholde det; det er i Terramarerne det oftest anvendte Ornament og træffes næsten paa det halve Antal af de Leerkar, der have faaet nogen Udsmykkelse; i de lombardiske Grave findes det næsten paa alle Karrene. Med Hensyn til den Variation, der findes i Korsfigurerne paa Gienstandene fra Terramarerne og de bolognesiske Grave, henviser Forf. til det christelige Korses Anvendelse i den tidligere Middelalder og minder om, hvor forskielligt det da blev

¹⁴⁾ Hvad Udførelsesmaaden angaaer, ere disse Figurer paa Karrene fra Terramarerne sædvanligt indgraverede, paa dem fra Gravene ved Bologna ogsaa indpressede, paa de sorte Kar fra de lombardiske Grave oftest frembragte ved Glitning, saa at Korset viser sig glindsende paa mat Grund.

fremstillet, og hvorledes man søgte overalt at bringe en Korsform tilveie.¹⁵⁾ Efter Forf.s Mening er paa Karrene Pladsen under Bunden, hvor Korset oftest er anbragt, den vigtigste¹⁶⁾, idet han antager, at man havde dem hængende paa eller opstillede mod Væggen med Bunden udad, og at de mindre Skaaler tildeels have tient til Laag for Urnerne.¹⁷⁾ I de lombardiske Grave forekommer det næsten paa alle Urnerne med de Afdødes Been, saa at der ikke er en Grav, uden at Korset træffes i samme. Men man vil vistnok finde, at Forf. gaaer for vidt i sine Slutninger. Af den hyppige Anvendelse lader intet sig udlede med Hensyn til Betydningen; de cirkulære og triangulære Ornament forekomme ligeledes hyppigt paa Karrene, og man finder andre Steder, at visse Ornament have været fremherskende i en vis Periode. Det, at Korset er frembragt paa forskellige Maader og ikke overalt viser sig eens, kan ogsaa lede til at slutte, at det ikke har været et eget Tegn af en bestemt Betydning. Pladsen under Bunden paa Karrene maa snarere anees for den mindst vigtige end det modsatte; de fleste af dem kunne ikke have været ophængte, da de ere uden Hanke; men om ogsaa Korset stedse var anbragt paa det meest fremtrædende Sted, vilde man dog ikke paa Grund heraf kunne tillægge det nogen særegen Betydning, da det jo netop er paa et saadant Sted man helst anbringer et Ornament. Endelig indeholde Gravene alle slags til det daglige Liv henhørende Gienstande, og Korset findes ikke alene paa Ossuarierne, men ogsaa paa Huusgeraadskar og paa Gienstande hørende til Klæde dragten.¹⁸⁾

¹⁵⁾ See Mortillet p. 49, 93 f. 126 og 162 f.

¹⁶⁾ *La place de choix, la place d'honneur.*

¹⁷⁾ See Mortillet p. 42-43.

¹⁸⁾ Jeg har truffet to Anmeldelser af Mortillet's Skrift, nemlig i: *Revue critique d'histoire et de litterature* 1866 N° 45 p. 297-298, og i *Westminster Review* 1867 n° LXI Jan. p. 256. De ere korte og indeholde ingen Motivering. At Korset paa disse Oldsager er et religiøst Symbol, er i den første Anmeldelse anset for usandsynligt, men ikke i den sidste.

Men paa den anden Side er der Følgende at tage i Betragtning. Den vigtigste af de Indvendinger, der kunne fremsættes imod at ansee Korset paa de her omhandlede Oldsager for et religiøst Symbol, den nemlig, at der er intet, som lader slutte, at nogen af dem har tient til hellig Brug eller staaet i Forbindelse med den religiøse Tro (ialfald med Undtagelse af Gravurnerne), taber sin Betydning, naar man tager Hensyn til, at der overhovedet ikke paa alle de undersøgte Steder er fundet noget, som tyder paa Offring eller kan henføres til Gudsdyrkelse, intet, der kan betragtes som en Cultusgjenstand eller Amulet. Dernæst maa bemærkes, at man ikke bør blive staaende ved disse Oldsager, men maa betragte dem i Forbindelse med alle de andre, der vise os Korsets Brug i Asien og hos de beslægtede Folk i Europa. Naar man seer, at Korset i Asien fra en fiern Oldtid har været et Symbol af høi religiøs Betydning, hvilket maa ansees for tilstrækkeligt begrundet, fremdeles, at det hos de fra Asien stammende Folk i det mellemste og nordlige Europa har været brugt som et helligt eller til den religiøse Tro knyttet Tegn, hvorom dets Anvendelse paa Gravstene, Amuletter og Mynter ikke tillader at tvivle, og man derpaa finder det ogsaa syd for Alperne hos Folkeslag, der efter al Sandsynlighed ligeledes vare af asiatisk Oprindelse og havde den samme Cultur som de nordligere, meget hyppigt og navnlig paa Gravurner, da ligger det nær at antage, at det hos disse Folk ligesom hos de andre har havt sit Udspring fra det asiatiske Symbol, og at det har været noget mere end en Figur til Decoration. Der er vistnok, som ovenfor er udviklet, intet ved Oldsagerne selv eller deres Forekomst, der bringer til at antage, at det har udtrykt en høi religiøs Idee. Men der er dog een Omstændighed ved samme, som formeentlig viser, at Korset her ikke har været anvendt alene til Udsmykning. Man træffer det nemlig ofte under Bunden ogsaa af saadanne Kar uden Hank, som ikke have nogensomhelst Udziring, ikke alene

af de skaalformede¹⁹⁾, som kunde have været stillede paa Kanten med Bunden udad, og som findes anvendte til Laag paa Os-

$\frac{1}{3}$

7

suarierne, men ogsaa af de krukkeformede, som ikke have kunnet bruges saaledes, og som ere for smaa til at indeholde brændte Been (see Fig. 7).²⁰⁾ Det er aabenbart, at Korset paa Kar som disse ikke har været bestemt til Udsmykning; man vilde ikke have anbragt en Zirat paa det eneste Sted af Karret, der ikke sees, og som man derfor til alle Tider har ladet være udecoreret. Det kan her heller ikke betragtes som Eierens eller Fabrikantens Mærke, da saadanne Kar forekomme paa forskellige

langt fra hverandre liggende Steder, baade fra Bronze- og fra Jern-Alderen.²¹⁾ Dette, at det er paa det skjulte Sted af Karret, Korset har sin Plads, synes ikkun at kunne forklares deraf, at man har tillagt det en magisk og hemmelighedsfuld Kraft, at man har anseet det for et Tegn, der kunde afværge Ondt; naar det var af en saadan Grund man anbragte det, behøvede det ikke at komme tilsyne. Men naar det saaledes viser sig, at Korset hos disse Folk i Øvreitalien har været brugt i det mindste som et Tegn, der troedes at besidde en hemmelig Kraft, kan det ikke være Tvivl underkastet, at denne Tro har havt sin Oprindelse fra Forestillinger, der knyttede sig til det gamle Korssymbol og vare medbragte fra Asien, og Korset paa disse Oldsager staaer saaledes i en virkelig Sammenhæng med det forchristelige Kors.

Gaaer man ind paa denne Betragtningmaade, vil der ved

¹⁹⁾ Mortillet p. 111 fig. 50, p. 123 og p. 150-151 fig. 70; baade fra Bronze- og Jern-Alderen.

²⁰⁾ Fra Jernalderens Grave, Mortillet p. 125 fig. 56-57, jvfr p. 112 fig. 51.

²¹⁾ Fra Terramarerne i Æmilien, Pælebygningerne i Soen Bourget ved Aix i Savoien og de lombardiske Grave ved Lago Maggiore.

de Meddelelser, Mortillet's Skrift indeholder, være ydet et Bidrag til at vise, hvor høi en Ælde der kan tillægges Korssymbolet. Det er før den etruske Culturperiode, igiennem Jernalderen og Bronzealderen, at Korset har været i Brug i Øvreitalien. Ifølge Etrurernes Tidsregning, der støttede sig til den Skik, at mærke Aarenes Løb ved at indramme Nagler i Tempelmuren, var den etruske Statsorden grundlagt 300 Aar før Roms Anlæggelse.²²⁾ Men det er ikke usandsynligt, at Etrurterne endnu meget tidligere ere indvandrede i Italien. Ifølge det af Herodot og andre gamle Forfattere meddelte Sagn nedstammede de fra Lydere, som vare dragne ud fra Lilleasien under det atyadiske Dynasti²³⁾, en Beretning, som med Hensyn til Tiden stemmer

²²⁾ K. O. Müller Die Etrusker I Abth. Einl. 2, 2. S. 74. Noël des Vergers L'Etrurie et les Etrusques Vol. I p. 158-162.

²³⁾ Etrurernes lydiske Herkomst er vel bleven forkastet af flere nyere, især tyske Forfattere, men har paa den anden Side fundet talrige Forsvarere (see Citaterne i Schweglers Römische Geschichte I S. 254 Anm. 4) og er senest hævdet af Noël des Vergers i hans 1864 udgivne Værk L'Etrurie et les Etrusques Vol. I Chap. 1. Det var almindeligt antaget baade i Etrurien og i Rom, at de nedstammede fra Lyderne. Alt det, hvorved Etrurterne adskillede sig fra de øvrige italiske Folk, i Henseende til religiøse Begreber, Præste-Aristokrati, Sæder, Kunstfrembringelser o. s. v., tyder paa asiatisk Oprindelse (see Vergers a. St. I p. 135-148), ligesom der ogsaa specielt lader sig paavise Ligheder mellem Etrurterne og Lyderne (Schwegler a. St. S. 254 Anm. 5, Vergers a. St.). Det gaadefulde etruske Sprog er saa grundforskjelligt fra de andre italiske Sprog, at det ikke kan have udviklet sig i Italien selv, men maa være medbragt af Folket ved dets Indvandring; det lydiske Sprog kiendes ikke, men der er Grunde, som tale for, at det etruske har været beslægtet med det oprindelige Sprog i Lilleasien (Vergers a. St. Vol. III p. 37-40). Det asiatiske Element i den etruske Kunst synes at være ældre end det græske, og blandt de etruske Kunstarbejder, vi have tilbage, vise netop saadanne figurlige Fremstillinger, som ifølge deres Stil og Udførelse maae ansees for de ældste, et paafaldende Slægtskab med den babylonisk-assyriske Kunst, der efter Rimelighed tidligt var udbredt i Lilleasien (Vergers a. St. I p. 138, jvfr Duncker Gesch. des Alterth. II S. 512-513). Der haves ingen Beretning om nogen senere Indvandring fra Asien; hverken phoeniciske Colonier eller Handelsforbindelser med Orienten kunde have bi-bragt dette Folk dets asiatiske Charakter, end sige indført et ganske nyt og særegent Sprog hos det. Men det er vistnok mere sandsynligt, at

vel overeens med den romerske Tradition om Æneas, der ved sin Ankomst til Italien forefandt et etrusk Rige i Nærheden af Tiberen.²⁴⁾ Dersom man antager, at der ligger noget historisk til Grund for disse Sagn — og der er intet, som forbyder dette — har Etrurernes Nedsættelse i Italien fundet Sted i det 13de eller 14de Aarhundrede.²⁵⁾ Forud for denne maa der først anvises et Tidsrum til den sidste Deel af Jernalderen, som Forf. kalder de organiske Fremstillings Periode, i hvilken der heller ikke findes Spor af etrusk Indflydelse. Derefter kommer man til den Periode, fra hvilken de her omhandlede Grave hid-

Udvandringen fra Lilleasien er skeet tillands end tilsoes (jvfr Schwegler a. St. S. 268).

²⁴⁾ Sagnet om Æneas's Udvandring og Nedsættelse i Latium er, som bekiendt, af endeel Forfattere anseet for en romersk Opdigtelse. Men der er ikke faa andre Forfattere, ogsaa fra den nyeste Tid, som ere af den Mening, at det hviler paa et historisk Grundlag; det udførligste Forsvar for denne Anskuelse er senest givet af Gerlach og Bachofen i *Geschichte der Römer I.*

²⁵⁾ Der er intet Væsentligt til Hinder for at føre Etrurernes Indvandring saa høit op i Tiden. Som allerede er antydet, bære nogle af de etrusiske Billedværker Præget af ligesaa høi Ælde som de ældste Frembringelser af den babylonisk-assyriske Kunst, vi kiende, og den Overeensstemmelse, som finder Sted imellem dem, lader slutte, at den etrusiske Kunst og Industri ikke efterhaanden have udviklet sig i Italien, men i det Væsentlige, ligesom Sproget og de øvrige nationale Eiendommeligheder, have været medbragte fra Asien. A. W. Schlegel henfører Etrurernes Indvandring i Italien til Begyndelsen af det 14de Aarh. (*Opusc. lat. ed. Böcking p. 229 og p. 241-242*). — Da det er om det af Etrurerne befolkede Land nordfor Apenninerne (*Etruria Circumpadana*), ikke om det egentlige Etrurien, her er Tale, maa endnu bemærkes, at den etrusiske Cultur sandsynligviis først er kommen til Posletten, da der er Grund til at formode, at Etrurerne ere indvandrede nordfra. Dersom man holder sig til det etrusiske Sagn, ifølge hvilket den etrusiske Cultur skulde være udgaet fra Tarquini, maa det ialfald antages, at den hurtigt har udbredt sig over Øvreitalien, da Stiftelsen af det etrusiske Forbund syd for Apenninerne og Anlæggelsen af de etrusiske Stæder nordfor samme henførtes til den samme Mand (Tarchon); navnlig kan Felsina (det senere Bononia, i hvis Nærhed Gravpladsen ved Villanova befinder sig) ifølge sin Beliggenhed, sin Vigtighed og Sagnet om dens Anlæggelse ansees for eet af de ældste Hovedpunkter for den etrusiske Cultur (*O. Müller a. St. I S. 132, II S. 275, Vergers a. St. I p. 211-213*).

røre, og som udgør den første Deel af Jernalderen. At den forud gaaende Bronzealder har været af lang Varighed, kan sluttes af Dybden af de underjordiske Lag, der indeholde dens Levninger. Terramaren kommer sædvanligt først frem $1\frac{1}{2}$ til 3 Alen under Jordens Overflade; den har en Tykkelse af 3-4 Alen, og under den findes endnu et Tørvelag, ofte af en meget betydelig Dybde, der indeholder ganske de samme Gienstande som det egentlige Terramarelag og hviler paa en Søbund, der har baaret de første Pælebygninger. Naar man saaledes, med det 14de Aarhundrede som Udgangspunkt, lægger begge Jernalderens Perioder til den efter al Sandsynlighed langvarige Bronzealder, vil man naae langt op i Tiden. Af Korsets Forekomst i de andre europæiske Lande i den forhistoriske Tid lader der sig intet udlede med Hensyn til dets Ælde, da der ikke haves noget Middel til at bestemme Længden af de 3 store Culturperioder. Det ældste Monument, som viser os Brugen af Korssymbolet i Asien, er fra Sesostris's Regiering, altsaa ikke ældre end det 14de Aarh. Men antager man, at det ægyptiske Hankekors, som forefindes paa Ægyptens ældste Monumenter, har sin Oprindelse fra det asiatiske Kors, hvilket er sandsynligt, maa dette sidste have existeret i en langt tidligere Tid.

Endelig kan man af disse Oldsager drage en Slutning med Hensyn til Betydningen af det af en Cirkel omsluttede Kors, som forekommer paa forskellige Gienstande fra den forhistoriske Tid i den nordligere Deel af Europa. Man har sædvanligt kaldt denne Figur et Hiul og tillagt den en eller anden af et Hiul udledet symbolsk Betydning. En saadan Forklaringsmaade er vistnok berettiget, da Hiulet i Asien i den ældste Tid, vi kiende til, blev anvendt som et Symbol paa Solen, og senere ogsaa i andre symbolske Betydninger. Men paa endeel af de her omhandlede Oldsager lader det i en Kreds indesluttede Kors sig ikke opfatte som et Hiul, idet enten Korsets Arme ikke naae til Peripherien eller overskiæres af Cirkelen paa Midten,

og der, hvor det udgør fire Radier i en Cirkel, maa det ansees for eensbetydende med det særskilte Kors, fordi begge disse Figurer vexe med hinanden, navnlig under Bunden af de smaa udecorerede Kar af Krukkeform, hvor der er al Grund til at see et eget Tegn i dem (S. 19). Men dette leder igjen til at slutte, at det tilsvarende Tegn hos de barbariske Folk i det øvrige Europa, i det mindste i visse Tilfælde, er at betragte, ikke som et Hiul, men som et i en Cirkel anbragt Kors, hvilken Cirkel enten er en blot Indfatning eller, dersom det tør antages, at Korset har bevaret sin oprindelige Betydning, et Symbol paa Evigheden eller Verden som i Asien.²⁶⁾

Til § 10.

 Min Afhandling giver Oplysning om dette Tegns tidlige Forekomst paa de græske Øer i Archipelagus, i Grækenland og i Italien, og om dets Udbredelse til Sicilien og det puniske Nordafrika saavelsom over de barbariske Lande i Mellem- og Nord-Europa, medens med Hensyn til Asien Brugen af det kun er paaviist i en By paa Paphlagoniens Kyst og i Indien, begge Steder i en forholdsviis sildig Periode. Senere har jeg truffet paa en Meddelelse²⁷⁾ om, at der gives en assyriske Statue, som har dette Kors hængende paa Brystet, og har ogsaa forefundet det paa en persisk Mynt; det er en af en sassanidisk Konge

9

præget Kobbermynt, paa hvilken det er anbragt paa en fremtrædende Maade foran Kongens Hoved (see Fig. 9).²⁸⁾ Her haves altsaa Beviser for, at dette Tegn har været brugt som et helligt Symbol ogsaa

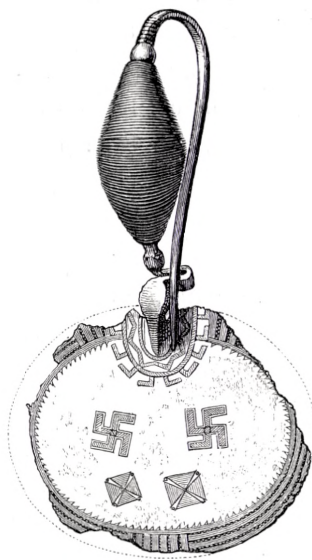
²⁶⁾ Dette kan da ogsaa tiene til at bestyrke den Formodning, at Cirkelen med 6 eller 8 Radier paa de europæiske Oldsager fra den forhistoriske Tid undertiden er det asiatiske Stierne-tegn og ikke et Hiul; see ovenfor S. 11.

²⁷⁾ Af Garucci; see Mortillet *Le signe de la croix* av. le Chr. p. 146.

²⁸⁾ En uddgivet Kobbermynt i det britiske Museum, af hvilken der haves en Afstøbning i den kongl. Myntsamling. Paa Reversen sees den sædvanlige Forestilling, Ildalteret med dets to Vogtere.

i den Deel af Asien, hvorfra det maatte formodes at have havt sit Udspring.

Til de i min Afhandling anførte Exempler paa dette Korses Brug i Italien (S. 119) kunne endnu føies følgende. I en sabinsk ved Capua opdaget Grav sees det paa Brystet af den Af-

10

 $\frac{1}{2}$

døde, der er malet paa Gravkammerets Væg; det er en siddende Mand med en Krands om Hovedet og en Stav i Haanden; Korset er anbragt paa hans Tunica, der er uden nogensomhelst Prydelse.²⁹⁾ Det forekommer fremdeles paa et italiisk, rimeligt etrusk Bronze-spænde i den kongl. Antiksamling, indgraveret to Gange paa Spændets Plade ovenover to Kors med bredt udadgaaende Arme (Fig. 10)³⁰⁾, endvidere, paa et etrusk Guldspænde, ligeledes flere Gange gientaget, i Vaticanets Samling³¹⁾, og som Seglmærke paa Pladen af en Bronzering i Museet i Lyon.³²⁾

Ved de nyeste franske Undersøgelser i Nordafrika har man fundet dette Tegn udhugget paa Søilecapitæler i romersk-puniske Ruiner paa to forskellige Steder, nemlig i Nærheden af Harakta og paa Veien mellem Setif og Rab-el-Ouad.³³⁾

Til Slutning meddeles her et Supplement til dette Tegns Forekomst i de europæiske Lande nordfor Alperne (jvfr Afh.

²⁹⁾ Bulletino archeol. Napolit. N. S. II (1854) Tav. X p. 178-179.

³⁰⁾ Disse Tegn ere først nyligt komne tilsyne ved en Rensning af Pladen. Afbildningen er i halv naturlig Størrelse.

³¹⁾ Mortillet a. St. p. 146, Fig.

³²⁾ Descr. du musée de Lyon par Comarmond, pl. 16 p. 382 n° 661.

³³⁾ Exploration scient. de l'Algerie, Archéologie, pl. LIV og pl. LXVII.

S. 125-126). Paa en i Schweiz funden Sølvskaal af romersk-barbarisk Arbeide sees det indgraveret i Bunden.³⁴⁾ Blandt de i Nydam-Mosen i Slesvig opgravede Oldsager fra den ældre Jernalder er der en Beenkam med dette Tegn.³⁵⁾ I en af Holmboe nylig udgiven Afhandling anføres flere Exempler paa Tegnets Forekomst i Helleristninger i Sverrig og Norge.³⁶⁾

³⁴⁾ Mittheilungen der antiquarischen Gesellschaft in Zürich, B. XV H. 3 (1864) Taf. XIV, 5 a.

³⁵⁾ Engelhardt Tavle V, 9.

³⁶⁾ Om Helleristninger, 2det Afsnit, i Christiania Vidensk. Selsk. Forhandl. for 1865, S. 216-219.